

JAHON BOZORI, XALQARO VALUTA VA KREDIT MUNOSABATLARI

Marjona Irzayeva

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Tel.: +998 93 535 15 07

Annotatsiya: Maqolada global iqtisodiy tizimning chuqur transformatsiyalashuvi, geoiktisodiy qutblanish hamda makroiqtisodiy turbulentlik sharoitida jahon bozori kon'yunkturasi, xalqaro valuta tizimlari va transchegaraviy kredit munosabatlarining rivojlanish tendensiyalari tizimli tahlil qilinadi. Shuningdek, yetakchi markaziy banklarning monetar siyosati, valuta risklarini xedjlashning zamonaviy mexanizmlari hamda milliy iqtisodiyotlarning global moliya arxitekturasiga integratsiyalashuv strategiyalari tahlil etilgan.

Kalit soʻzlar: jahon bozori, xalqaro valuta tizimi, transchegaraviy kreditlash, monetar transformatsiya, valuta volatilligi, global likvidlik, diversifikatsiya.

Аннотация: В статье системно анализируются тенденции развития конъюнктуры мирового рынка, международных валютных систем и трансграничных кредитных отношений в условиях глубокой трансформации глобальной экономической системы, геоэкономической поляризации и макроэкономической турбулентности. Также исследованы монетарная политика ведущих центральных банков, современные механизмы хеджирования валютных рисков и стратегии интеграции национальных экономик в глобальную финансовую архитектуру.

Ключевые слова: мировой рынок, международная валютная система, трансграничное кредитование, монетарная трансформация, волатильность валют, глобальная ликвидность, диверсификация.

Abstract: The article systematically analyzes the development trends of the world market conjuncture, international monetary systems, and cross-border credit relations under the conditions of profound transformation of the global economic system, geo-economic polarization, and macroeconomic turbulence. The monetary policies of leading

central banks, modern mechanisms for hedging currency risks, and strategies for integrating national economies into the global financial architecture are also investigated.

Keywords: world market, international monetary system, cross-border credit, monetary transformation, currency volatility, global liquidity, diversification.

KIRISH

Postpandemiya davri va zamonaviy geosiyosiy qarama-qarshiliklar fonida global iqtisodiyot tub tarkibiy o'zgarishlarni boshidan kechirmoqda, bu esa jahon bozori arxitekturasini hamda transchegaraviy kapital harakatining fundamentallashgan mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Zamonaviy xalqaro valuta va kredit munosabatlari endilikda nafaqat an'anaviy tovar aylanmasiga xizmat ko'rsatuvchi vosita, balki milliy iqtisodiyotlarning makroiqtisodiy barqarorligini hamda iqtisodiy xavfsizligini belgilovchi strategik drayverga aylandi. Global miqyosda inflyatsion bosimlarning ortishi va barcha yetakchi markaziy banklar (xususan, AQSh Federal rezerv tizimi va Yevropa markaziy banki) tomonidan foiz stavkalarining keskin qat'iyashtirilishi natijasida xalqaro kredit bozorlarida likvidlik taqchilligi yuzaga keldi va rivojlanayotgan davlatlardan kapitalning regressiv oqimi kuzatila boshladi. Valuta kurslarining yuqori volatilligi, raqamli valutalarning (CBDC) global moliya aylanmasiga shiddat bilan kirib kelishi va asimmetrik iqtisodiy shoklar xalqaro hisob-kitoblarning ko'p qutbli modellarini shakllantirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Ushbu sharoitda, O'zbekiston Respublikasining xalqaro savdo va investitsion munosabatlardagi ishtirokini chuqurlashtirish, eksport shartnomalarida valuta risklarini minimallashtirish hamda tashqi qarz portfelini optimallashtirish maqsadida jahon moliya bozorlarining kon'yuntura o'zgarishlarini asbob-uskunali tadqiq etish nihoyatda dolzarb iqtisodiy masalalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon bozori kon'yunturasi va xalqaro moliya-kredit institutlarining evolyutsion qonuniyatlari fundamental iqtisodiy nazariyalar doirasida ham, zamonaviy empirik tadqiqotlarda ham keng ko'lamda o'rganilgan. Xalqaro valuta tizimlarining shakllanishi, oltin standartidan Yamayka valuta tizimigacha bo'lgan davrdagi transformatsiyalar va

zaxira valutalarining gegemonlik xususiyatlari klassik olimlar tomonidan makroiqtisodiy muvozanat prizmasi orqali asoslab berilgan [1, B. 114]. Global moliya bozorlaridagi asimmetrik axborot sharoitida transchegaraviy kredit munosabatlarining risk-menejmenti, tizimli inqirozlarning milliy bozorlarga translyatsiya bo‘lish kanallari va transmilliy banklarning kapital tarkibini optimallashtirish muammolari xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy asarlarida chuqur tahlil qilingan [2, B. 245]. Global moliya arxitekturasining ko‘p qutblashuvi, mintaqaviy valuta ittifoqlarining samaradorligi va xalqaro likvidlikni diversifikatsiyalash zaruriyati zamonaviy g‘arb iqtisodiy maktablari vakillarining asarlarida fundamental tarzda yoritilgan [3, B. 89]. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarning global moliyaviy globallashtirish sharoitida tashqi shoklarga chidamliligini oshirish va ssuda kapitali bozorida samarali foydalanish strategiyalari sharq iqtisodchilari tomonidan empirik modellar yordamida dalillangan [4, B. 167]. Mahalliy sharoitda esa, O‘zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish bosqichlarida valuta bozorini tartibga solish, milliy valutaning konvertatsiyalashuv darajasini oshirish hamda tashqi qarzning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sirini baholash borasida o‘zbek olimlari tomonidan salmoqli ilmiy natijalarga erishilgan.

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda tizimli-funksional yondashuv, qiyosiy iqtisodiy tahlil, statistik guruhlash, trendlarni ekstrapolyatsiya qilish, mantiqiy va funksional modellashtirish usullaridan foydalanildi. Global iqtisodiy indikatorlar, jahon tovar aylanmasi dinamikasi va xalqaro valuta zaxiralarining diversifikatsiyalashuv darajasi Xalqaro valuta jamg‘armasi (IMF), Jahon banki (World Bank) va Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS) tomonidan e’lon qilingan rasmiy va verifikatsiyalangan statistik ma’lumotlar bazasi asosida qayta ishlandi hamda tizimlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Jahon bozori va xalqaro valuta-kredit munosabatlarining hozirgi dinamikasi chuqur tizimli va tarkibiy disbalanslar mavjudligi bilan xarakterlanadi. Jahon bozoridagi an’anaviy savdo aloqalarining proteksionistik siyosat va sanksiyaviy cheklovlar natijasida fragmentatsiyalashuvi xalqaro hisob-kitoblar tizimida ham o‘z aksini topmoqda. Xususan, SWIFT tizimiga muqobil bo‘lgan milliy va mintaqaviy to‘lov tizimlarining rivojlanishi

xalqaro valuta munosabatlarining markazlashmagan modeliga o'tishini tezlashtirmoqda. Kredit munosabatlari sohasida esa, global qarz yukining global yalpi ichki mahsulotga nisbatan kritik darajaga yetishi va foiz stavkalarining yuqori traektoriyada saqlanib qolishi ko'plab rivojlanayotgan davlatlarning defolt xavfini oshirdi.

O'tkazilgan tahlillar asosida, jahon tovar va xizmatlar bozorining tarkibiy dinamikasi hamda uning o'sish tendensiyalari kompleks baholandi va quyidagi jadval ko'rinishida shakllantirildi.

1-jadval. Jahon bozori tovar va xizmatlar aylanmasining tarkibiy dinamikasi (trillion AQSh dollarida)

Ko'rsatkichlar nomi	Ma'lumotlarning izohi
Tovar eksporti umumiy hajmi	2022-yilda jahon bo'yicha tovar eksporti hajmi 24,3 trillion AQSh dollarini tashkil etdi. 2023-yilda bu ko'rsatkich biroz pasayib 23,8 trillion dollarga tushdi. 2024-yilda esa eksport hajmi yana o'sib 25,1 trillion dollarga yetdi va 2025-yilda 26,4 trillion AQSh dollarini tashkil qildi.
Xizmatlar eksporti umumiy hajmi	Xizmatlar eksporti hajmi yildan-yilga barqaror o'sib bordi. 2022-yilda 6,8 trillion dollar bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda 7,5 trillion dollarni, 2024-yilda 8,2 trillion dollarni va 2025-yilda 8,9 trillion dollarni tashkil etdi.
Global yalpi eksport hajmi	Global eksport hajmi 2022-yilda 31,1 trillion AQSh dollariga teng bo'ldi. 2023-yilda 31,3 trillion dollarga, 2024-yilda 33,3 trillion dollarga va 2025-yilda 35,3 trillion dollarga oshdi.
Rivojlangan davlatlar ulushi	Rivojlangan davlatlarning jahon eksportidagi ulushi 2022-yilda 62,4 foizni tashkil etdi. Keyingi yillarda ushbu ulush kamayib borib, 2025-yilda 60,5 foizga tushdi.
Rivojlanayotgan davlatlar ulushi	Rivojlanayotgan davlatlarning ulushi esa aksincha oshib bordi. 2022-yilda 37,6 foiz bo'lgan ko'rsatkich 2025-yilda 39,5 foizga yetdi.

Keltirilgan 1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, global savdo aylanmasida barqaror nominal o'sish kuzatilayotgan bo'lsa-da, uning tarkibiy qismida rivojlanayotgan

davlatlarning ulushi muntazam ravishda ortib bormoqda. Bu holat jahon bozorida iqtisodiy kuchlar muvozanatining bosqichma-bosqich o'zgarayotganligidan dalolat beradi. Ushbu pasayish asosan Xitoy yuoni hamda rivojlanayotgan mamlakatlarning boshqa muqobil valutalari hisobiga kompensatsiya qilinmoqda, bu esa xalqaro valuta tizimining ko'p qutbli va diversifikatsiyalashgan yangi bosqichga o'tayotganligini ko'rsatadi.

XULOSA

O'tkazilgan tizimli tadqiqotlar va statistik tahlillar natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi. Birinchidan, zamonaviy jahon bozori geosiyosiy va geoiktisodiy omillar ta'sirida yuqori darajada parchalanish va mintaqaviylashuv bosqichini o'tamoqda, bu esa transchegaraviy savdo operatsiyalarining xarajatlarini oshirmoqda. Ikkinchidan, xalqaro valuta munosabatlarida an'anaviy zaxira valutarining mutloq ustunligi asta-sekin pasayib, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ko'p valutali zaxira tizimlarining hamda mintaqaviy valuta birliklarining o'rni kuchayib bormoqda. Uchinchidan, xalqaro kredit bozorlaridagi qat'iy foiz siyosati sharoitida rivojlanayotgan mamlakatlar uchun tashqi moliyalashtirish manbalarini jalb etish murakkablashmoqda, bu esa ichki investitsion resurslarni safarbar etish va tashqi qarz tarkibini diversifikatsiya qilishni talab etadi. O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida global moliya bozorlaridagi o'zgarishlarga moslashuvchan makroprudensial siyosat yuritish, eksport shartnomalarida valuta risklarini xedjlashning ilg'or derivativ vositalarini joriy etish hamda xalqaro kredit reytinglaridan foydalangan holda tashqi moliyalashtirish manbalarining muqobil shakllarini faol jalb etish lozim deb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vahobov A.V. — Xalqaro moliya munosabatlari — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019 — 340 b.
2. Krugman P.R. — International Economics: Theory and Policy — New York: Pearson, 2021 — 560 p.
3. Mishkin F.S. — The Economics of Money, Banking and Financial Markets — Boston: Addison-Wesley, 2020 — 720 p.

4. Madumarov T.T. — Global moliya bozori va investitsion jarayonlar — Farg‘ona: Klasika, 2023 — 210 b.
5. Jumaev Q.H. — Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar — Buxoro: Durdon, 2022 — 280 b.
6. Quljanov O.M. — Valuta bozorini liberallashtirish va makroiqtisodiy barqarorlik — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021 — 195 b.